

УДК 332.14

Харченко М.О.
аспірант кафедри обліку і аудиту
Національного гірничого університету

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТИВНИХ ОСВІТНІХ ОКРУГІВ

ANALYSIS OF QUALITATIVE RESULTS OF SCHOOLS ACROSS REGIONS OF UKRAINE FOR CREATING EDUCATIONAL DOMAINS

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено аналізу результативності закладів загальної середньої освіти, для того щоб згрупувати регіони України на основі показників системи закладів загальної середньої освіти для формування освітніх округів. Визначено поняття «результативний освітній округ». Проаналізовано показники освіти, які характеризують якість надання освітніх послуг.

Ключові слова: заклад загальної середньої освіти, результативний освітній округ, макроцінність, мікроцінність, учень.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена анализу результативности общеобразовательных учреждений, для того чтобы сгруппировать регионы Украины на основе показателей системы общеобразовательных учреждений для целей формирования образовательных округов. Определено понятие «результативный образовательный округ». Проанализированы показатели образования, характеризующие качество предоставления образовательных услуг.

Ключевые слова: общеобразовательное учреждение, результативный образовательный округ, макроценность, микроценность, ученик.

ANNOTATION

The article investigates the analysis of qualitative results of schools for classification of regions in Ukraine for creating educational domains. The concept of qualitative results of educational domains is offered. Indicators describing quality of education at schools are analyzed.

Keywords: school, educational domain, macrovalue, microvalue, pupil.

Постановка проблеми. У державній стратегії регіонального розвитку України до 2020 р. значна увага була приділена питанню оптимізації територіальної організації закладів загальної середньої освіти для підвищення рівня якості надання освітніх послуг шляхом формування освітніх округів. Проте сьогодні не існує чіткої стратегії формування освітніх округів та ефективних механізмів інтеграцій закладів загальної середньої освіти у них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заклад загальної середньої освіти є одним з важливих елементів, який формує особистість та фахівця як абсолютну продуктивну силу для розвитку регіону [1]. Динамічна концепція розміщення продуктивних сил була представлена у фундаментальній науково-дослідній роботі Р. Барро та Х. Сала-і-Мартіна, у якій автори досліджували розміщення продуктивних сил у розвинених та відсталих країнах світу [2]. Цю ідею перевірили М. Барткоська та А. Рідл для європейських регіонів [3]. Спираючись на теоретичну модель регіонального розвитку «центр –

периферія» Дж. Фрідмана [4], яка доводить, що центральні території регіону є більш розвиненими порівняно з периферійними, можна висунути гіпотезу, що територіальний фактор впливає на якість надання освітніх послуг та рівень освіти людини. Очікується, що освітні округи дозволять вирівняти цей дисбаланс.

Формулювання цілей статті. Дослідження спрямоване на визначення поняття результативних освітніх округів та аналіз закладів загальної середньої освіти за показниками результативності, які характеризують якість надання освітніх послуг для подальшого групування регіонів з метою створення результативних освітніх округів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того щоб згрупувати регіони України на основі показників системи закладів загальної середньої освіти для цілей формування освітніх округів, потрібно провести аналіз результативності та багато інших показників щодо загального функціонування закладів загальної середньої освіти за регіонами.

Під результативністю закладів загальної середньої освіти слід вважати якість надання освітніх послуг, тобто те, наскільки задовольняються потреби споживачів цих послуг.

Оскільки мережа закладів загальної середньої освіти є складовою освітніх округів, можна передбачити, що освітні округи також будуть характеризуватися своєю результативністю. Відповідно, під результативністю освітніх округів пропонується розуміти таке функціонування закладів дошкільної та загальної середньої освіти, а також підприємств та інших організацій, при якому найкращим чином будуть задовольнятися потреби теперішніх споживачів освітніх послуг та майбутніх споживачів (держави та підприємств) людського ресурсу як абсолютної продуктивної сили. Споживачами освітніх послуг виступають фізичні особи, які споживають освітні послуги та суб'єктивно оцінюють заклад загальної середньої освіти з погляду власної споживчої мікроцінності, а споживачами абсолютної продуктивної сили є держава та підприємства, які споживають професійні знання та вміння фізичних осіб та оцінюють заклад загальної середньої освіти з погляду спожив-

чої макроцінності. [1] Саме їх оцінки і повинні бути покладені у методичку визначення результативності того або іншого закладу загальної середньої освіти.

На жаль, в Україні не ведеться статистика якісних показників освіти, які дозволили б детально проаналізувати якість надання освітніх послуг в регіонах, проте, на наш погляд, якісним показником освіти можна вважати результати зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО). Цей показник є найбільш змістовним та доступним для проведення аналізу якості надання освітніх послуг. Незважаючи на те, що зовнішнє незалежне оцінювання є не обов'язковим для кожного випускника закладу загальної середньої освіти, воно є обов'язковою умовою для вступу у вищі навчальні заклади, тому всі випускники, які бажають отримати вищу освіту складають ЗНО. Це свідчить про те, що саме результати ЗНО можна вважати фактично оцінкою рівня якості надання освітніх послуг в кожному закладі загальної середньої освіти.

Для якісної оцінки закладів загальної середньої освіти були взяті результати ЗНО з української мови та літератури, як обов'язкового предмету при складанні ЗНО, математики та історії України як пріоритетних предметів у вимогах при вступі на більшість спеціальностей у вищих навчальних закладах України.

Розглянемо більш детально результати кожного з предметів ЗНО. Для аналізу візьмемо результати ЗНО за 2014 р.

Результати тестування з української мови та літератури суттєво відрізняються залежно від регіону України (рис. 1).

Наприклад, близько 0,2% випускників закладів загальної середньої освіти у Львівській області склали ЗНО з максимальною кількістю балів – 200, а в АР Крим цей показник становив 0%. Проте в м. Севастополь близько 33,3% випускників отримали результати від 162 до 172,5 балів – це максимальний показник серед регіонів держави, а мінімальний за цим же рівнем балів показник спостерігається в Чернівецькій області – 13,65%.

Слід зазначити, що найкращими в Україні були результати ЗНО з української мови та літератури у Львівській області: 31% випускників шкіл отримали від 173 балів та вище. Цікаво, що Львівська область за обсягом витрат, які склали 4,1 млрд грн на дошкільну та загальну середню освіту, посідає третє місце у 2014 р. після Донецької та Дніпропетровської областей. Це свідчить про те, що рівень якості надання освітніх послуг певною мірою залежить від обсягу фінансування закладів загальної середньої освіти, що забезпечує можливість постійного оновлення матеріально-технічної бази, впровадження сучасних методик викладання, залучення висококваліфікованих фахівців.

Незважаючи на те, що математика є не обов'язковим предметом для оцінювання, її

склали близько 63% всіх випускників України. Результати ЗНО з математики докорінно відрізняються від результатів ЗНО з української мови та літератури (рис. 2).

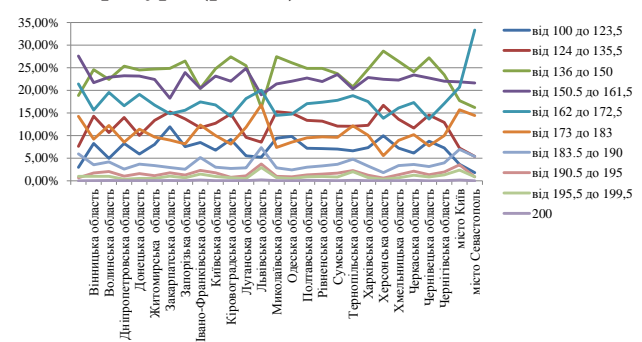

Рис. 1. Відсоток випускників закладів загальної середньої освіти (по регіонах України), які склали ЗНО з української мови та літератури у 2014 р., за шкалою балів, %

Джерело: розроблено автором на основі показників ЗНО

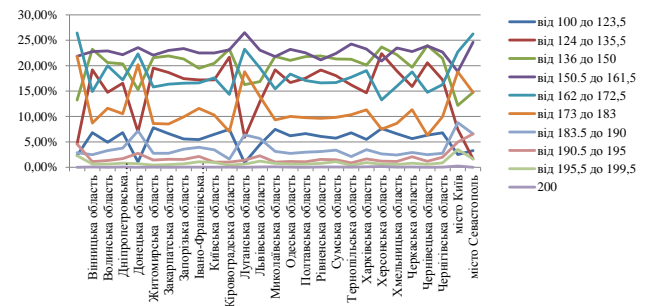

Рис. 2. Відсоток випускників закладів загальної середньої освіти (по регіонах України), які склали ЗНО з математики у 2014 р., за шкалою балів, %

Джерело: розроблено автором на основі показників ЗНО

Тож якщо іспит з математики більшість випускників (в середньому 23%) склали з результатами від 150,5 до 161,5 балів, то з української мови та літератури більшість випускників (в середньому 24%) отримала лише від 136 до 150 балів. Це свідчить про те, що рівень знань з математики виявився у 2014 р. більш високим порівняно з українською мовою та літературою.

Найбільша кількість випускників, які склали ЗНО з найкращим балом по математиці, а саме 200, проживає у місті Києві, а в Волинській, Закарпатській, Луганській, Полтавській та Чернівецькій областях 200 балів з цього предмету отримало 0% учнів. Проте всі ці області мають достатньо високий процент результатів ЗНО з математики – від 150,5 до 161,5 балів, що є середнім рівнем за шкалою балів.

Результати ЗНО з історії України 2014 р. меншою мірою коливаються по регіонах України (рис. 3) порівняно з українською мовою та літературою і математикою. Більшість випускників (25%) склали цей предмет в межах від 136 до 150 балів, що трохи нижче за середній рівень за шкалою балів.

Найбільша кількість учнів, які склали тестування з історії України на максимальний бал, а саме 200 балів, спостерігається в Чернівецькій області та дорівнює 0,32% від загальної кількості випускників цієї області. Найбільша кількість учнів, яка складала тестування з історії України на мінімальний бал, від 100 до 123,5 балів, спостерігається в Одеській області та дорівнює 4,23% від загальної кількості випускників цієї області. Це свідчить про те, що якість підготовки учнів з історії України в закладах загальної середньої освіти деяких регіонів потребує суттєвого покращення. При цьому механізми підвищення цієї якості можуть бути унікальними для кожної з областей та потребуватимуть окремих дослідів.

Аналізуючи результати ЗНО 2014 р. за трьома предметам (українська мова та література, математика, історія України), які були прийняті за якісні показники результативності загальної середньої освіти в Україні, можна побачити, що рівень знань, який надається в закладах загальної середньої освіти у деяких областях України, потребує підвищення.

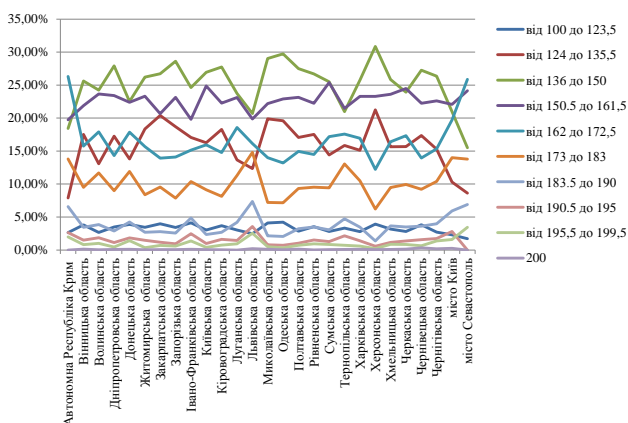

Рис. 3. Відсоток випускників закладів загальної середньої освіти (по регіонах України), які склали ЗНО з історії України у 2014 р., за шкалою балів, %
Джерело: розроблено автором на основі показників ЗНО

На загальні результати ЗНО в закладах загальної середньої освіти певного регіону, на наш погляд, можуть впливати фактори, такі як недостатньо якісна наукова та матеріально-технічна база, низький рівень викладання, відсутність мотивації учнів тощо. Також, як зазначалось раніше, одним з найсуттєвіших факторів є територіальний, який впливає на те, що рівень якості освіти в сільській та міській місцевостях різний: результати ЗНО у сільських закладах загальної середньої освіти нижчі порівняно з результатами ЗНО у міських закладах. Фактично рівень освіти в державі має нерівномірний характер та залежить від територіальної приналежності кожного окремого закладу загальної середньої освіти. Тому формування освітніх округів дозволить увідповіднити рівень надання освітніх послуг на всій території держави.

Показники ефективності та результативності закладів загальної середньої освіти, які вже були проаналізовані в роботі, визначають економічну ефективність та якість надання освітніх послуг, але є ще декілька показників, які характеризують стан мережі закладів загальної середньої освіти по областях, і які дозволяють скласти більш повне уявлення щодо функціонування мережі закладів загальної середньої освіти по кожному з регіонів України. Це показники, які жодної зі сформованих груп, а саме: відношення кількості учнів в закладах дошкільної та загальної середньої освіти до загальної кількості населення області; кількість учнів на одного вчителя в закладі загальної середньої освіти; коефіцієнт відношення учнів міської до сільської місцевості; середня кількість учнів на один заклад загальної середньої освіти.

Показник кількості дітей, зайнятих в освітньому процесі, є достатньо важливим при формуванні бюджету закладу освіти. Саме від кількості дітей, які навчаються у школі або садочку, залежать всі інші показники, такі як рівень наповнюваності, загальні витрати на утримання з різних бюджетів та інші.

Кількість дітей, зайнятих в освітньому процесі, суттєво відрізняється за регіонами України. Порівняємо кількість дітей, зайнятих в освітньому процесі, загальну кількість населення та відношення цих показників у регіонах (рис. 4-5), щоб підтвердити або спростувати думку про існування однакового співвідношення кількості учнів шкіл та дошкільних закладів та загальної кількості населення по регіонах, на основі якого можна прогнозувати потребу у закладах освіти з ростом або скороченням населення.

Аналіз даних рисунків 4-5 показує, що населення України розподілено по регіонах держави нерівномірно.

Наприклад, найбільша кількість населення на початок 2014 р. проживала на території Донецької області, а саме 4,3 млн осіб, проте відношення кількості учнів закладів дошкільної та загальної середньої освіти до загальної чисельності населення у цій області є одним з найнижчих та складає лише 10,6% (458 тис. дітей).

У Чернівецькій області, навпаки, спостерігається протилежна ситуація: при найнижчій кількості населення (910 тис. осіб) частка учнів шкіл та дошкільних закладів у ньому складає 13,8% (125,6 тис. дітей).

Отже, можна зробити висновок, що не існує залежності між кількістю учнів у закладах дошкільної та загальної середньої освіти і кількістю населення, яке проживає на певній території. Причин для такої ситуації може бути багато. На це можуть впливати культурні, історичні, територіальні та інші аспекти, коли, наприклад, певній території властива наявність багатодітних сімей, а для іншої, навпаки, нормою є одна дитина. Також на це може вплива-

ти те, який тип місцевості переважає у регіоні: міська або сільська. Регіони, де переважає сільська місцевість, мають більший відсоток учнів шкіл та дошкільних закладів з огляду на кількість населення, а регіони, де переважає міська місцевість, – менший.

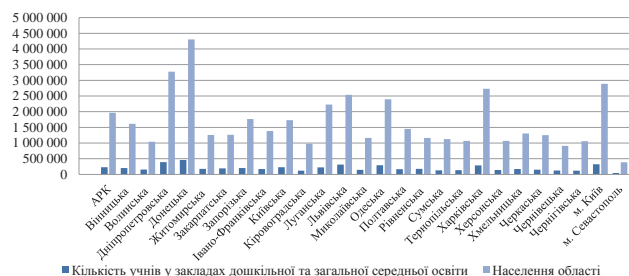

Рис. 4. Кількість учнів у закладах дошкільної та загальної середньої освіти і загальна кількість населення області станом на 2014 р., осіб

Джерело: розроблено автором на основі [5]

Рис. 5. Відношення кількості учнів закладів дошкільної та загальної середньої освіти до загальної кількості населення області станом на 2014 р., %

Джерело: розроблено автором на основі [5]

Фактично спостерігається відсутність стандартної величини відношення кількості учнів закладів дошкільної та загальної середньої освіти до кількості населення для всіх регіонів України. Тому достатньо ускладненим є використання цього показника для прогнозування кількості дітей в регіоні та визначення на цій основі оптимальної кількості закладів загальної середньої освіти в кожній області. Зазначене відношення сильно відрізняється у кожному регіоні України (рис. 5). Максимальне відношення кількості учнів закладів дошкільної та загальної середньої освіти до кількості населення спостерігається у Закарпатській області та становить 15,3% (близько 193 тис. дітей) від загальної кількості населення у 1,3 млн. Це свідчить про те, що середній вік населення цієї території менший та відповідає періоду активного утворення родин та виховання дітей, а також про те, що родинам у цій області властива наяв-

ність декількох дітей в сім'ї. Для порівняння: у Луганській області спостерігається найнижчий відсоток учнів шкіл та дошкільних закладів, який дорівнює лише 10% (222 тис. дітей із загальної кількості населення у 2,2 млн. осіб). Отже, ця різниця між Закарпатською та Луганською областями за досліджуваним показником у 5,3% становить в абсолютному численні 29 тис. дітей. При такій великій розбіжності в кількості учнів закладів дошкільної та загальної середньої освіти різниця у кількості закладів загальної середньої освіти в даних областях становить лише 20 шкіл. Це свідчить про те, що кількість закладів освіти у цих областях приблизно однакова, але більшу концентрацію учнів в закладах загальної середньої освіти має Луганська область, ніж Закарпатська.

Проте протилежна ситуація в цих областях за показником кількості вчителів. У Закарпатській області учнів в закладах загальної середньої освіти менше, вчителів там, навпаки, більше, ніж у Луганській області, на 980 осіб. Це свідчить про те, що на одного вчителя приходить менша кількість учнів в Закарпатській області, ніж в Луганській (рис. 6).

Рис. 6. Кількість учнів на одного вчителя у закладах загальної середньої освіти по регіонах України станом на 2014 р., осіб

Джерело: розроблено автором на основі [5]

Незважаючи на те, що навантаження вчителя розраховується погодинно, цей відносний показник кількості учнів на одного вчителя дозволяє робити висновки про економічну ефективність та якість процесу навчання. Наприклад, чим більша кількість учнів на одного вчителя, тим вищою є економічна ефективність освітнього процесу, оскільки за 1 год. праці, оплачувану за певною ставкою, знання отримують більше учнів, але нижчою може виявитися якість навчання, оскільки час, який може приділити вчитель кожному учню на уроці, дуже малий. І навпаки, чим меншою є кількість учнів на одного вчителя, тим економічна ефективність освітнього процесу є меншою, але якість освітніх послуг повинна бути більшою.

Найнижчий показник – 6 учнів на одного вчителя спостерігається в Тернопільській області, а найвищий – 10 учнів у Дніпропетровській і Донецькій областях відповідно та у містах Київ і Севастополь. Однак цей показник повинен бути зіставлений з якісними показниками

результативності функціонування закладів загальної середньої освіти, які вже було проаналізовано. Наприклад, у Дніпропетровській області результати ЗНО досить високі порівняно з іншими областями, тому можна констатувати тут високу інтенсивність праці вчителів, яка дозволяє досягти не тільки високої економічної ефективності, але й певної якості середньої освіти. Водночас також слід брати до уваги і фактор індивідуального додаткового позашкільного навчання.

Порівняємо кількість учнів в міських та сільських закладах загальної середньої освіти (рис. 7), що дозволить виявити суто особливості розподілу продуктивних сил, які слід враховувати під час формування освітніх округів. Наприклад, з 24-х регіонів України в п'ятьох є суттєва диспропорція у відношенні кількості учнів міської місцевості до кількості учнів сільської місцевості. Сюди належить Донецька, де на 1-го учня сільської місцевості припадає 10 учнів міської місцевості, Луганська – 7, Дніпропетровська – 5, Харківська – 4 та Запорізька – 3 учні.

Саме в цих регіонах суттєво переважає міське населення над сільським, спостерігається швидкий розвиток великих міських агломерацій, і відповідно, освітні округи повинні бути орієнтовані на промисловість та можливість формувати нові промислові сектори, враховувати нерівномірний розподіл продуктивних сил території регіону та особливості мономіст з єдиним містоутворюючим підприємством.

Наприклад, тільки на території Дніпропетровської області функціонує близько 250 великих підприємств. Деякі з них є містоутворюючими. Зокрема, м. Жовті Води набуло свого теперішнього рівня розвитку за рахунок будівництва Східного гірничо-збагачувального комбінату, який є найбільшим виробником природного урану в Європі. Сьогодні в цьому місті функціонує 9 закладів загальної середньої освіти та 13 дитячих садків.

У зв'язку з цим постає питання про доцільність формування освітнього округу на основі цього міста з урахуванням перспектив розвитку містоутворюючого підприємства або приєднання його до іншого освітнього округу з відповідною оптимізацією мережі закладів дошкільної та загальної середньої освіти.

Найнижчий показник відношення учнів міської місцевості до сільської спостерігається у Закарпатській області та становить 63%. Це означає, що в цій області переважають сільські заклади загальної середньої освіти, а учні міських шкіл становлять всього 63% від загальної кількості учнів, у чому помітна загальна характеристика регіону як сільськогосподарського.

Наступний показник, який характеризує ефективність функціонування закладів загальної середньої освіти по регіонах та свідчить про реальне завантаження закладів освіти – це показник середньої кількості учнів на один за-

клад загальної середньої освіти (рис. 8). Аналіз цього показника показує, що в державі склалася катастрофічна ситуація з наповненістю шкіл учнями.

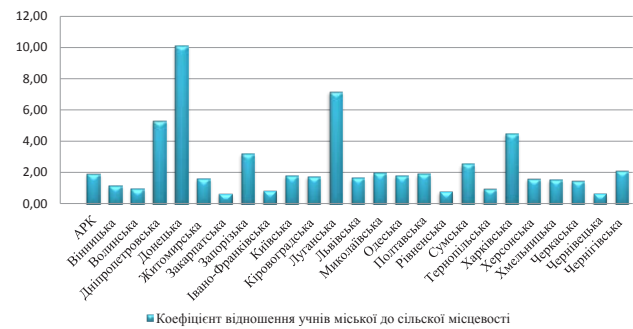

Рис. 7. Коефіцієнт відношення учнів міської місцевості до сільської станом на 2014 р., осіб

Джерело: розроблено автором на основі [5]

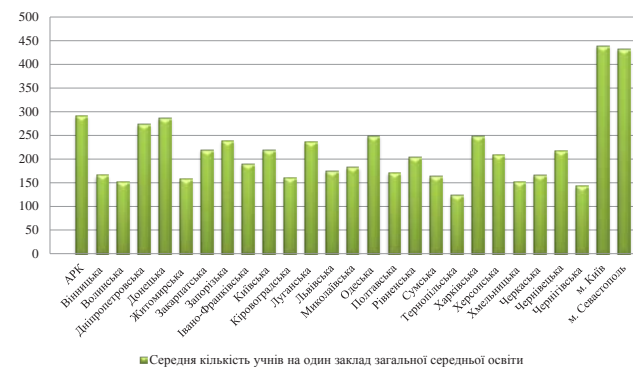

Рис. 8. Середня кількість учнів на один заклад загальної середньої освіти по областях України станом на 2014 р., осіб

Джерело: розроблено автором на основі [5]

Наприклад, в Тернопільській області спостерігається найменша середня кількість учнів на один загальноосвітній заклад, яка становить 124 учні, тобто при загальній кількості учнів в області станом на 2014 р. – 105 486 осіб, всього в області функціонує 855 закладів загальної середньої освіти. Навпаки, найбільша середня кількість учнів на один заклад загальної середньої освіти спостерігається у м. Києві – 440 учнів, тобто при загальній кількості учнів у 222 320 осіб, станом на 2014 рік у місті утримуються 505 закладів загальної середньої освіти. Як бачимо, у м. Києві на 116 834 учня більше, а шкіл на 350 менше, ніж у Тернопільській області. Більшість шкіл побудована за радянських часів, коли був значний приріст народжуваності, відповідно будувались великі заклади освіти потужністю приблизно у тисячу учнів. Тому 124 учні – це лише близько 12% від потужності середньостатистичного загальноосвітнього закладу.

Максимальна середня кількість учнів на один заклад загальної середньої освіти спостерігається у Києві та Севастополі, але їх показник лише виняток з правил.

Висновки. Аналіз результативності закладів загальної середньої освіти та інших показників, які характеризують функціонування мережі закладів дошкільної та загальної середньої освіти по регіонах України, дозволив виявити важливі аспекти, які можуть бути використані під час формування освітніх округів в Україні та обґрунтування рівня їх результативності.

Однак цього аналізу недостатньо для повного уявлення про те, як повинні бути сформовані освітні округи. Тому на наступному етапі дослідження потрібно проаналізувати ефективність закладів загальної середньої освіти для цілей формування саме ефективних освітніх округів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Пашкевич М.С. School choice and spatial distribution of rural and township schools in Ukraine / М.С. Пашкевич, О.Ю. Чуріканова, М.О. Харченко // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – № 10. – С. 310-320.
2. Barro, R., Xavier, S.-i-M., 1992. Convergence. *Journal of Political Economy*, 100, pp. 223–251.
3. Bartkowska, M., Riedl, A., 2012. Regional convergence clubs in Europe: Identification and conditioning factors. *Economic Modelling*, 29, pp. 22-31.
4. Fredann, J., 1973. *Urbanization Planning and National Development*. Beverly Hills, London. 345 p.
5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]: [веб-сайт]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.